

O'ZBEK VA NEMIS TILIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING MUHIM BELGILARI

*N.G. Sodikova (SamDCHTI),
H.G'ulomova (SamDCHTI magistranti)*

Аннотация: В данной статье описаны важные особенности фразеологизмов немецкого и узбекского языков, в частности, категории фразеологической синонимии, антонимии и омонимии.

Ключевые слова: фразеология, языкознание, фразеологическая синонимия, антонимы и внутренние компоненты омонимии, полисемия.

Ma'lum bir tilni o'rganishimiz uchun biz bilamizki, dastlab lug'at boyligimizni oshirishga asosiy e'tiborimizni qaratamiz. Tilshunoslikda lug'at boyligini oshirishning esa turli xil imkoniyatlari mavjud. Tilning lug'at boyligi asosan so'zlardan iborat. So'zlar esa lingvistikada leksik birliklar deb yuritiladi. Leksik birliklar deganda, nafaqat alohida so'zlarni tushunamiz, balki turg'un so'z birikmalarini (faza, turg'un ibora, frazeologizmlar) ham tushunamiz. Tilshunoslik bo'limi sifatidagi frazeologiyani asosiy diqqat e'tibori frazeologizmlar tabiatini va ularning kategorial belgilarini o'rganishga, shuningdek, frazeologizmlarning nutqda qo'llanish qonuniyatlarini aniqlashga qaratiladi. Bunday kategoriyalar, o'z navbatida, frazeologiyani semantik kategoriyalari (frazeologik: sinonimiya, antonimiya va b.sh)ga bo'linadi. [Umarxo'jayev M. 2007].

1. Frazeologik sinonimiya

Tildagi ma'nosi o'xshash frazeologizmlarning frazeologik sinonimlar deyiladi. Ular ham leksik sinonimlar kabi ma'no, stilistik jilosi va ishlatilish doirasi jihatidan guruhlarga ajratiladi. Bir qator tillar, shu jumladan nemis tili frazeologik sinonimlarining struktur-semantik, funksional xususiyatlari tilshunoslarning ilmiy izlanishlari obyektiga aylanadi. Har qanday tilning frazeologik iboralari avvalo stilistik vosita sifatida ma'lum. Shuning uchun bo'lsa kerak, tilde stilistik jiloga ega, bir-biri bilan sinonimik munosabatda uchrovchi iboralar juda ko'p. Ushbu fikrni isbotlash maqsadida quyidagi bir strukturaga ega bo'lgan frazeologik sinonimlarni keltiramiz: [Burger H. 2007.]

Den Mund halten:

Die Schnauze halten

Den Schnabel halten

Die Fresse halten

Den Rand halten

Keltirilgan frazeologizmlar bir umumiy ma'noga ega – "jim turmoq". Lekin ularning barchalari bir-biridan stilistik jihatdan farqlanadi. Agar *den Mund halten*

iborasi adabiy til doirasida bo'lsa, qolgan sinonimlar turli stilistik darajadagi frazeologik sinonimlardir. Bu birliklarning o'zbekcha ekvivalentlarini solishtirib ko'ring. Yoki jmdm. in die Hande fallen, jmdm in die Klammern fallen-, „qo'lga tushmoq“ ma'nosidagi frazeologik iboralar o'z stilistik jilosi bilan bir-biridan farq qiladi.

Masalan: „sterben“ tushunchasini ifodalovchi quyidagi frazeologik birliklar mavjud:

Die Aue schließen

Ums Leben kommen

Kein Pfund Mehl mehr essen

O'zbek tilida „o'lmoq, olamdan o'tmoq, vafot etmoq ko'z yummoq“ kabi iboralariga mos tushadi. Ba'zi tilshunos olimlar frazeologik birliklarda absolut sinonimiya (frazeologik dublet) bo'lmaydi.

2.Frazeologik antonimiya: Dunyoda yaratilgan barcha narsalar o'zining qarama-qarshi tomoniga egadir. Yer osmonga, o't suvga, issiq sovuqqa, uzoq yaqinga, achchiq shiringa, yosh qariga zid yaratilgan. [Mamatov A. 1991].

Bu hodisalardan frazeologik iboralar ham holi emas. Ular ham leksik sistema elementlari kabi o'zlarining antonimik ma'nolariga ega. Lekin ta'kidlash lozimki, frazeologik antonimlar leksik antonimlardan ancha farq qiladi. Avvalambor, frazeologizmlarni tashkil qiladigan komponentlar o'zaro antonimik munosabatlarda bo'lmaydi, balki umumfraazeologik ma'no antonimik ma'no sifatida moslashadi. Ikkinchidan, tilda frazeologik antonimlar leksik antonimlarga qaraganda kam uchraydi. Misol qilib oladigan bo'lsak,

etw. durch eine fremde Brille sehen

alles durch seine eigene Brille sehen

etw. durch eine rosa Brille sehen (optimistisch beurteilen)

etw. durch eine schwarze Brille sehen (pessimistisch beurteilen)

O'zbek tilidagi frazeologik antonimlarni qiyoslaganimizda:

Kimnidir ko'kka ko'tarmoq-kimnidir yerga urmoq

Yuzi yorug'-yuzi shuvut

Oq ko'ngil-ichi qora

Ko'ngli ochiq- qishda qor so'rasang bermaydi

Nemis tilida: grünes Licht- rotes Licht

3.Frazeologik polisemiya va omonimiya: Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har bir tilning frazeologik birliklarda birdan ortiq ma'noga ega bo'lgan hamda omonim ma'noli frazeologik iboralar mavjud. Ular son jihatidan leksik polisemiya bilan farq qiladi. Nemis tili frazeologik polisemiyasi bo'yicha maxsus tadqiqot olib borilgan. X.Yeziyevning ta'kidlashicha, L.E.Binovichning "Nemischa-ruscha frazeologik lug'at"ida berilgan 12000 frazeologik iboraning ming, aniqrog'i 930 tasi birdan ortiq ma'noga ega ekan. Frazeologik polisemiya va omonimiya murakkab hodisalardir. Ularni farqlashda bir qator kompleks kriteriyalardan kelib chiqib, frazeologik birliklar prototipini omonim birliklar deb qaraydilar. Bu xususiyat barcha frazeologizmlar uchun xos emas. Bu haqida alohida ta'kidlab o'tishni joiz deb bilaman. Frazeologik sistema taraqqiyoti natijasida frazeologizmlar ko'p ma'noga ega bo'lishi bilan bir qatorda omonimik xususiyatga ham ega. Fikrimizning yaqqol dalili sifatida quyidagi misolni keltirishni afzal deb bildik [Umarxo'jayev M. 2007].

Masalan: **j-n(etw.) auf die Beine bringen:**

a) oyoqqa turg'izmoq, davolamoq

b) oyoqqa turg'izmoq (moliyaviy tomondan)

c) oyoqqa turg'izmoq (mobilizatsiya qilmoq)

d) oyoqqa turg'izmoq (vahimaga solmoq, bezovta qilmoq)

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, frazeologizmlardan foylanish orqali tasvirlash va tilning ta'sirchanlik xususiyatini oshiradi va so'zning rang- barang ifodalashda yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Burger H. (Hrsg.). Phraseologie / Phraseology. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung = Phraseology. Bd. 2, Berlin – New York : de Gruyter Verlag, 2007.

2. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag: 2003.

3. Burger H. Handbuch der Phraseologie. Berlin: Erich Schmidt Verlag: 2003.
4. Mamatov A. Frazеologik stilistika masalalari T.: O'qituvchi, 1991
5. Tursunov U., Muxtorov J., Rachmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili 3-nashr, T., 1992
6. Umarxo'jayev M. Olmon tili leksikologiyasi va frazeologiyasi. Andijon, 2010.
7. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. 1970.
8. Ашуров, Шахобиддин, and Фарида Шукурова. "ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДАГИ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАР ЭТИМОЛОГИЯСИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР." МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА 3.2 (2020).
9. Сувонова, Нигорабону. "Француз фразеологиясида редупликация ҳодисасига доир айрим мулоҳазалар." Иностранная филология: язык, литература, образование 4 (77) (2020): 23-28.